

На шляху развіцця літаратурнай кампаратывістыкі ў Беларусі

У сучасных умовах глабалізацыі, калі пашыраецца прастора для ўзаемных кантактаў у розных сферах грамадскага жыцця, у тым ліку і ў гуманітарыстыцы, прыкметна ўзрастае роля кампаратывістыкі. Гэты перспектывны напрамак літаратуразнаўчых даследаванняў скіраваны не толькі на выяўленне тыпалагічнага падабенства мастацкіх з'яў у творчасці айчынных і замежных аўтараў, але і на раскрыццё адметнасці нацыянальнага пісьменства, вызначэнне яго ўнёску ва ўзбагачэнне духоўнасці свету. Усведамленне гэтых прыныцаў стала асновай для практычнай дзейнасці тых даследчыкаў, чый навуковы лёс у розныя часы быў звязаны з аддзелам узаемасувязей літаратур Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Алена ВАЛЬЧУК

Гісторыя яго пачалася ў 1961 годзе, калі ў складзе Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы быў утвораны сектар, узначалены доктарам філалагічных навук Н. Перкіным. Неўзабаве пабачылі свет навуковыя даклады В. Барысенкі і В. Івашына "Роля рускай класічнай літаратуры ў развіцці рэалізму беларускай літаратуры пачатку XX ст.", а таксама А. Лойкі і Н. Перкіна "Беларуска-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XX ст.", прымеркаваныя да V Міжнароднага з'езда славістаў, які адбыўся ў 1963 г. Акрамя таго, у тым жа годзе была выдадзеная брашура Л. Цімашковай "Беларуска-балгарскія літаратурныя сувязі". Відавочна, што першапачаткова адным з прыярытэтных напрамкаў даследчай дзейнасці навукоўцы абралі славістыку, у межах якой разглядаліся актуальныя пытанні культурна-літаратурнага ўзаемадзеяння блізкароднасных народаў.

Традыцыйна айчынны кампаратывісты асабліваю ўвагу надавалі беларуска-ўкраінскім сувязям. У выніку калектывам аўтараў (В. Барысенка, Ю. Пішыркоў, М. Лынькоў, А. Мальдзіс і інш.) была падрыхтавана і выдадзена кніга "Тарас Шаўчэнка і беларуская літаратура" (1964), дзе асоба Казара і яго творчасць асэнсоўваліся ў кантэксце нацыянальнага пісьменства перыяду адраджэнскага ўздыму. Выхад у свет на працягу 1960 — пачатку 1970 гг. прац А. Мальдзіса "Творчае пабрацтва" (1966) і "Падарожжа ў XIX ст." (1969), Н. Перкіна "У сям'і братніх літаратур" (1967), В. Гапавай "Эліза Ажэшка: жыццё і творчасць" (1969), а таксама калектывных зборнікаў "Садружнасць літаратур" (1968) і "Старонкі літаратурных сувязей" (1970) не толькі засведчылі пашырэнне тэматыкі славістычных даследаванняў, але і ў многім акрэслілі далейшыя перспектывы іх развіцця.

Нягледзячы на тое, што ў 1970 г. сектар узаемасувязей літаратур перапыніў сваё існаванне ў якасці самастойнай структурнай адзінкі Інстытута, навукоўцы, якія працавалі ў ім, па-ранейшаму не пакідалі па-за ўвагай актуальныя пытанні кампаратывістыкі. Пацвердзілі гэта і тэмы дакладаў, у прыватнасці, А. Адамовіча "Белорусская проза в контексте мировой классики (современный выбор путей развития)", В. Гапавай "О некоторых типологических общностях белорусской и польской прозы 50 — 60-х годов XIX века", В. Зайцава "Идейный комплекс 'гуманизм — реформация — контрреформация' в его единстве и противоречиях (по материалам Чехии, Польши и Белоруссии)" і інш., прапанаваныя беларускімі вучонымі для ўдзелу ў Міжнароднай навуковай канферэнцыі "Сравнительное изучение славянских литератур", якая адбылася 18 — 21 мая 1971 г. у Маскве.

У першай палове 1970-х айчыннае параўнальнае літаратуразнаўства ўзбагацілі кнігі Э. Мартынавай "Беларуска-ўкраінскія паэтычны ўзаемапераклад" (1973), У. Казбе-рука "Ступені росту: беларуская літаратура канца XIX — пачатку XX стагоддзя і традыцыі польскіх пісьменнікаў" (1974), В. Каваленкі "Вытокі. Уплывы. Паскоранасць: развіццё беларускай літаратуры XIX — XX ст." (1975), засведчыўшы надзённасць тыпалагічна-супастаўляльнага вывучэння беларускага і іншанацыянальнага пісьменства, падкрэсліўшы неабходнасць яго пашырэння ў будучым.

Запатрабаванасць кампаратывістыкі, скіраванасць на вырашэнне яе прыярытэтных задач садзейнічалі таму, што ў 1976 г. быў адноўлены сектар узаемасувязей літаратур, загадчыкам якога стаў А. Адамовіч. Выданні, падрыхтаваныя даследчыкамі ў другой палове 1970-х і на працягу 1980-х гг., засведчылі, што ў гэты час вучоныя значную ўвагу надавалі асэнсаванню беларуска-славянскіх узаемаўплываў (брашура В. Каваленкі "Некато-

рыя асаблівасці параўнальнага вывучэння славянскіх літаратур запозненага развіцця", кніга А. Мальдзіса "На скрыжаванні славянскіх традыцый: літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палова XVII — XVIII стст.)", раскрыццё асаблівасцей творчага ўзаемадзеяння на савецкай прасторы (Э. Мартынава, Н. Перкін, М. Тычына "Адзінства і ўзаемаўзбагачэнне: пытанні ўзаемасувязей савецкіх літаратур"), а таксама пашыралі абсягі айчыннай кампаратывістыкі, выводзілі яе на новы ўзровень (В. Жыбуль "Беларуская проза пра вайну і класічная трагедыя", У. Сакалоўскі "Беларуская літаратура ў ГДР" і інш.)

Знаковым этапам у навуковым жыцці сектара стала падрыхтоўка і выданне "Нарысаў па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей", чатыры кнігі якіх пабачылі свет на працягу 1993 — 1995 гг. Улічыўшы досвед падрэдкаў і абпіраючыся на новыя метадалагічныя напрацоўкі, аўтары паказалі шырокую панараму ўзаемадзеяння ўсходнеславянскіх літаратур, пачынаючы ад старажытнасці і заканчваючы 90-мі гадамі XX ст. Не менш значнай працай, у якой закранутыя праблемы міжславянскага культурна-літаратурнага дыялогу, стаў зборнік "Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей: культурна-гістарычны і літаратуразнаўчы аспект праблемы", які выйшаў з друку ў 2002 г. Імкнучыся надаць новы імпульс развіццю гэтага напрамку, супрацоўнікі ўжо аддзела ўзаемасувязей літаратур В. Локун, У. Мархель і Ж. Шаладонава сумесна з украінскім навукоўцам Г. Піўтараком узялі ўдзел у выкананні міжнароднага праекта "Культурна-гістарычныя беларуска-ўкраінскія сувязі: літаратурна-моўны аспект".

Асэнсаванне актуальных пытанняў кампаратывістыкі дазволіла айчынным вучоным не толькі вылучыць і адлюстраваць этапныя

моманты міжнацыянальных узаемаўплываў, але і акрэсліць кола тэм, неабходнасць у распрацоўцы якіх наспела ў сувязі са зменамі ў сацыякультурным жыцці грамадства. Зыходзячы з гэтага, супрацоўнікі аддзела Т. Барысюк, А. Вальчук, А. Данільчык, У. Казбярук, В. Локун, С. Мінскевіч, Ж. Шаладонава пад кіраўніцтвам кандыдата філалагічных навук У. Мархеля прыступілі да выканання планавага задання "Беларуская літаратура ў кантэксце славянскіх літаратур XIX — XX стст.", завершанага ў 2003 г. Як вынікае са зместу аднайменнага калектывнага зборніка, выдадзенага ў 2006 г., аўтарам удалося раскрыць спецыфіку гістарычна-культурных умоў, у якіх адбывалася станаўленне беларускага пісьменства на новым этапе яго развіцця, выявіць асаблівасці міжлітаратурных узаемасувязей у вызначаны перыяд не толькі на ўзроўні кантактаў, але і тыпалогіі творчасці, адзначыць як падабенства, так і адрозненне мастацкіх сістэм айчынных аўтараў і Т. Шаўчэнкі, М. Канапніцкай і інш., абумоўленыя іх светапоглядам і прыналежнасцю да пэўнага ідэяна-эстэтычнага кірунку.

Паколькі ранейшыя падыходы да асэнсавання такой складанай і супярэчлівай з'явы, як рамантызм, патрабуюць удакладнення, у аддзеле распачалася праца над тэмай "Еўрапейскі рамантызм і беларуская літаратура XIX — XX стст.", лагічным завяршэннем якой стала выданне ў 2008 г. адпаведнай манаграфіі. Выкарыстанне сучаснага навукова-метадалагічнага інструментарыя дазволіла аўтарам раскрыць адметнасць рамантычнай паэтыкі ў творчасці Янкі Купалы і Т. Шаўчэнкі (Ж. Шаладонава), паказаць спецыфіку ўвасаблення топасаў, канатацыйна звязаных з паняццем "патрыятызм", у прадстаўнікоў беларуска-італьянскага літаратурнага дыскурсу (А. Данільчык), вывучыць спосабы інтэрпрэтацыі рамантызму А. Міцкевіча бе-

ларускімі паэтамі XX ст. (С. Мінскевіч), выявіць у спадчыне Янкі Купалы і іспанскіх рамантыкаў і неарамантыкаў тыпалагічна блізкія элементы (А. Вальчук), адлюстраваць формы рэалізацыі рамантычнага светабачання ў сучаснай беларускай паэзіі (Т. Барысюк), скласці бібліяграфічны агляд англамоўных прац, прысвечаных міцкевізнаўству (С. Скамарохава).

Актывізацыя міжнародных інтэграцыйных працэсаў засведчыла, што адным з базісаў паспяховага цывілізаванага сужыцця ментальна адрозных народаў павінна стаць агульная сістэма маральна-этычных каштоўнасцей, шырока прадстаўленых у сусветнай літаратуры. Аб'яднаўчую сутнасць духоўнага патэнцыялу мастацтва слова раскрываюць раздзелы Ж. Шаладонавай "Прыродна-рэчыўная прастора ў творах Я. Коласа, М. Тогаля і Т. Шаўчэнкі", І. Гаравой "Англіійская паэзія ў Беларусі", А. Вальчук "Рэцэнцыя "Дон Кіхота" Сервантэса ў беларускай літаратуры", С. Мінскевіча "Айчына і абавязак у гістарычнай прозе У. Караткевіча і Я. Івашкевіча", Т. Барысюк "Пошукі бессмяротнасці ў сучаснай беларускай і рускай паэзіі", Н. Бахановіч "Беларуская тэма ў польскай літаратуры", выканання ў межах планавага задання "Беларуская і еўрапейскія літаратуры ў агульнай прасторы маральных каштоўнасцей", завершанага ў 2010 г.

На дадзеным этапе супрацоўнікі аддзела пад кіраўніцтвам кандыдата філалагічных навук У. Мікуліча працуюць над выкананнем навукова-даследчага праекта "Нацыянальныя тыпы ментальнасці ў беларускай і еўрапейскіх літаратурах: ідэяна-эстэтычная спецыфіка, стыліявая эвалюцыя, перакладчыцкая інтэрпрэтацыя", імкнучыся на матэрыяле творчасці як айчынных, так і замежных пісьменнікаў раскрыць асаблівасці ментальнасці беларускага народа, адлюстраваць непаўторнасць яго светаадчування.

Высокі прафесійны ўзровень беларускіх літаратуразнаўцаў, глыбіня і змястоўнасць іх даследаванняў годна прэзентуюць айчынную кампаратывістыку, сведчаць пра перспектывнасць развіцця гэтага напрамку ў будучым.